

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2016, Αρ. 1

Πρακτικά 6ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

6^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
24-26 Ιουνίου 2016

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ISSN: 2529-1157

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

~~Παπαδόπουλος~~ Ιωάννης

Πολυγρονιπούλου Σταυρούλα

~~Μπασιάνη~~ Αγγελική

ΙΟΥΝΙΟΣ 2016

Συνεκπαίδευση παιδιού με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας σε νηπιαγωγείο

Κατερίνα Καραγιάννη

doi: [10.12681/edusc.959](https://doi.org/10.12681/edusc.959)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραγιάννη Κ. (2017). Συνεκπαίδευση παιδιού με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας σε νηπιαγωγείο. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2016(1), 358–366. <https://doi.org/10.12681/edusc.959>

Συνεκπαίδευση παιδιού με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας σε νηπιαγωγείο

Καραγιάννη Κατερίνα, Καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής

katerinakrgni@gmail.com

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: ΑΥΤΙΣΜΟΣ, ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σύγχρονη τάση της ειδικής αγωγής είναι να κατοχυρώνει το δικαίωμα της εκπαίδευσης όλων των παιδιών και να ιδρύει σχολεία τα οποία να συμπεριλαμβάνουν όλα τα παιδιά, να κατανοούν τις ιδιαιτερότητες τους, να υποβοηθούν τη μάθηση τους και να ανταποκρίνονται στις ατομικές τους ανάγκες. Ιδιαίτερο ρόλο στην καλύτερη υποστήριξη και αποδοχή ενός παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες είναι η πρόωπη αξιολόγηση και η έγκυρη παρέμβαση.

Η σχολική ετοιμότητα ενός παιδιού με προβλήματα μάθησης ή συμπεριφοράς είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προσχολική παρέμβαση σε νηπιαγωγεία συνεκπαίδευσης. Παρακάτω, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συνεκπαίδευσης ενός μαθητή με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας στο νηπιαγωγείο.

Ο Χ. είναι μαθητής νηπιαγωγείου με διάγνωση (από δημόσιο νοσοκομείο- Παίδων) αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας. Επιθυμεί να έχει σχέσεις με τους συμμαθητές του και να εμπλακεί μαζί τους καθώς και να παίζει. Η δυσκολία όμως να διαχειριστεί ικανοποιητικά τις κοινωνικές σχέσεις οδηγεί σε θυμό και λεκτική καθώς και σωματική επίθεση προς τους συμμαθητές του.

Στόχοι: Πρωτεύοντες

- Ένταξη στην σχολική τάξη
- Επικοινωνία και αλληλεπίδραση
- Ανάπτυξη εγγύτητας
- Κοινωνική ανταπόκριση

- Ανάπτυξη κινητικών δραστηριοτήτων

Δευτερεύοντες:

- Εξάσκηση εναλλαγής σειράς
- Εξάσκηση αμοιβαιότητας και μοίρασμα
- Προσαρμογή στις αλλαγές
- Συμμετοχή σε δραστηριότητες εκτόνωσης
- ΝΑ εξελιχθεί η παράλληλη δραστηριότητα(με επίγνωση και σεβασμό των άλλων) μέσα από την κατανόηση και εφαρμογή κανόνων

Διάστημα παρέμβασης: 3 μήνες. 50 λεπτά καθημερινά. 5 φορές την εβδομάδα.

Τρόπος παρέμβασης: Εναλλασσόμενες μικρές ομάδες παιδιών χωριστά από την τάξη με βασικό στην κάθε ομάδα τον Χ. Μελλοντικός στόχος τα αποτελέσματα της παρέμβασης στις μικρές ομάδες να οδηγήσουν σε γενικευμένη επιθυμητή συμπεριφορά.

Εισαγωγή

Η συνεκπαίδευση παιδιών με δυσκολίες μάθησης ή/και συμπεριφοράς στα γενικά σχολεία, από την προσχολική αγωγή είναι η σύγχρονη τάση στην εκπαίδευση.

Το δικαίωμα της εκπαίδευσης όλων των παιδιών και η ίδρυση σχολείων που συμπεριλαμβάνουν όλα τα παιδιά, κατανοούν τις ιδιαιτερότητες τους και υποβοηθούν την μάθησή τους έχει ξεκινήσει με τη «Διακήρυξη της Σαλαμάγκας»,1994. Κάθε παιδί με βάση την εκπαιδευτική πολιτική θα πρέπει να παρακολουθεί το σχολείο της γειτονιάς χωρίς να υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ παιδιών με ή χωρίς δυσκολίες.

Πόσο όμως έτοιμη είναι η σχολική κοινότητα να υποστηρίξει τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο ο κάθε μαθητής με ειδικές δυσκολίες προσλαμβάνει και αφομοιώνει τις γνώσεις; Πόσο τα μέσα που διαθέτει ο κάθε εκπαιδευτικός είναι (για τον ίδιο αλλά και τους μαθητές) ικανά ώστε να καλλιεργηθεί η αντίληψη της συνύπαρξης και της αλληλοϋποστήριξης των παιδιών στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας;

Συνεκπαίδευση

Βέβαιο είναι ότι όσο νωρίτερα εκπαιδεύονται οι μαθητές με ειδικές δυσκολίες σε ομάδες παιδιών χωρίς ιδιαίτερες ανάγκες τόσο πιο εύκολη γίνεται η αποδοχή της διαφορετικότητας καθώς και η ένταξή τους.

Σύμφωνα με τον Bruderόσο πιο έγκαιρα διαπιστωθεί μια διαταραχή στην ανάπτυξη του νηπίου τόσο πιο μεγάλη είναι η πιθανότητα να ωφεληθεί από στρατηγικές παρέμβασης, ώστε να αναπτύξει μηχανισμούς αναπλήρωσης των αναγκών του. (Bruder, Κυπριωτάκης, 1995).

Η έγκαιρη παρέμβαση μπορεί να ελαφρύνει μια μειονεξία εξαιτίας της οποίας πλήττεται η ικανότητα του παιδιού να:

- μαθαίνει και να αντιδρά στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Επίσης περιορίζει τις πιθανότητες να αναπτυχθούν δευτερογενείς μειονεξίες ενώ αυξάνει τις ευκαιρίες να αναπτύξει κατάλληλες δεξιότητες οι οποίες διαφορετικά θα καθυστέρουσαν ή θ α ήταν εντελώς απροσπέλαστες.
- Η κοινωνικοποίηση των νηπίων ξεκινάει από την ανάγκη να αναπτύξουν προσωπικές σχέσεις και φιλίες με τους συνομηλίκους τους. Η δυνατότητα ενός παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες να χτίσει επικοινωνία και να αναπτύξει κοινωνικές δεξιότητες, είναι εξαιρετικά πρόσφορη στην ηλικιακή κατηγορία των προνηπίων και νηπίων.

Τα νήπια με ιδιαίτερες ανάγκες έχουν συνήθως καθυστέρηση στις ικανότητες της κοινωνίας με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκφράσουν με το λόγο αυτό που θέλουν.

Για να υπάρχει επικοινωνία χρειάζεται συνεργασία των παιδιών με δυσκολίες και των παιδιών χωρίς δυσκολίες.

Αυτό γίνεται απαραίτητα με την υποστήριξη του εκπαιδευτικού. Κατά τον Vincent (1995) για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις συνεργασίας πρέπει ο εκπαιδευτικός να:

1. Συλλέξει πληροφορίες για τις καταστάσεις που τους δημιουργούν συγκρούσεις.
2. Ενθαρρύνει το παιδί να προτείνει το ίδιο τα κατάλληλα υλικά σε μια δραστηριότητα.

3. Μαθαίνει τα παιδιά τρόπους επικοινωνίας, για να μπορούν με την επικοινωνία να αντιμετωπίζουν τις συγκρούσεις.
4. Εξασφαλίζουμε τα υλικά που τους είναι απαραίτητα, για να μπορούν να απασχολούνται μέσα στην τάξη.
5. Διδάσκουμε τα παιδιά (χωρίς ιδιαίτερες ανάγκες) να τους προτείνουν συνεργασία και να τους δέχονται στην παρέα τους.
6. Οργανώνουμε ολιγομελείς δραστηριότητες για να μπορούν να συνεργάζονται μεταξύ τους και να διδάσκονται μέσα από τη συνεργασία.

Αυτισμός και συνεκπαίδευση

Για τη σωστή συνεκπαίδευση ενός παιδιού με αυτισμό πρέπει ο εκπαιδευτικός να λάβει υπόψη του τη σύνθετη φύση της διαταραχής.

Η σύνθετη φύση τους, η οποία δηλώνεται και ως εκτεταμένη ή διάχυτη αναφέρεται στην καθοριστική τριάδα των μειονεξιών (WingandGould,1979):

- κοινωνική αλληλεπίδραση
- επικοινωνία
- σκέψη και φαντασία.

Μελέτη περίπτωσης

Ο Δ. 6 ετών με πρόσφατη διάγνωση αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας είναι μαθητής γενικού νηπιαγωγείου. Η αξιολόγηση του Δ. έγινε μέσω της διαδικασίας της συνέντευξης (με τη νηπιαγωγό και τη μητέρα) και την παρατήρησή του στο χώρο του σχολείου (αίθουσα τάξης –προαύλιο χώρο)

Από την περιγραφή της μητέρας του, ο Δ. είναι ένα έξυπνο, ζωηρό παιδί που επιθυμεί να είναι καλός σε όλα. Έχει ιδιαίτερη στενή σχέση με τη μητέρα του όπου επιζητεί το βλέμμα και την επιβράβευση της..

Στις δραστηριότητες της τάξης δεν συμμετέχει καθώς και αρνείται να πάρει μέρος σε ομαδικές εργασίες όπως:

- Γραφοκινητικές ασκήσεις παρόλο που αναγνωρίζει τα σύμβολα των γραμμάτων και των αριθμών.

- Λεπτής κινητικότητας όπως ζωγραφική σε πλαίσιο, κόψιμο με ψαλιδάκι κ.λπ.

Του αρέσει να βοηθάει στην οργάνωση και τακτοποίηση της τάξης και για το λόγο αυτό έχει γίνει βασικός βοηθός της νηπιαγωγού.

Οι σχέσεις με τους συμμαθητές του είναι συνήθως έντονες καθώς του αρέσει να παρεμβαίνει λέγοντας την άποψή του και μιλώντας έντονα. Ιδιαίτερη σχέση έχει με ένα συμμαθητή του, με τον οποίο παίζει και αναζητά την παρέα του. Η ένταση που δημιουργείται ανάμεσά τους καταλήγει σε απειλές και επίθεση.

Παρατήρηση στην τάξη και στο διάλειμμα

Ο Δ. είναι ένα έξυπνο αγόρι που αντιλαμβάνεται πολύ γρήγορα τις αλλαγές στο οικείο περιβάλλον του νηπιαγωγείου. Κρατάει σταθερή την βλεμματική του επαφή σε κάτι που τον ενδιαφέρει και διασπάται μόνο από έντονους θορύβους μέσα στην τάξη ή σε φωνές, εντάσεις και φασαρία από τους συμμαθητές του.

Περπατά συχνά στις μύτες των ποδιών του και έχει μια συγκεκριμένη στερεοτυπική κίνηση στα χέρια του σαν φτερούγισμα ειδικά όταν χαίρεται ή ανυπομονεί να γίνει κάτι που του αρέσει.

Συνηθίζει τις ώρες που είναι χαλαρός και κάθεται (γιατί συνήθως είναι όρθιος με χαρακτηριστική υπερκινητικότητα) να πιπιλάει τον αντίχειρά του και παίζει με τα μαλλιά του. Είναι πολύ καθαρός και δεν του αρέσει να λερώνεται ούτε και να τον λερώσουν.

Η προσέγγισή μας έγινε με δυσκολία στην τρίτη συνάντησης το χώρο του νηπιαγωγείου όπου και ρώτησε το όνομά μου.

Χρησιμοποιεί παράλληλο-συντροφικό παιχνίδι με αρκετές δυσκολίες. Του αρέσουν οι κατασκευές με τουβλάκια και κύβους, τα αυτοκινητάκια καθώς και τα ζωάκια (παιχνίδια).

Κατανοεί εντολές και εκτελεί τις πιο πολλές φορές ειδικά όταν αφορούν δραστηριότητες που τον ενδιαφέρουν.

Του αρέσει να παίζει με άλλα παιδιά όμως δεν κατανοεί την ακολουθία των κανόνων ενός παιχνιδιού και δεν έχει φαντασία.

Αν οργανωθούν σωστά οι δραστηριότητες από ενήλικα εναλλάσσει σειρά και είναι δεκτικός στο να ακούσει. Έχει μεγάλη δυσκολία να διαχειριστεί την ήττα αλλά και την παραβίαση των κανόνων από τα άλλα παιδιά όπου θυμώνει και προσπαθεί να επιβληθεί με φωνές και εντολές.

Η λεκτική του έκφραση είναι ικανοποιητική και ο λόγος του είναι καθαρός σε ηρεμία και σε ένταση.

Δεν μπορεί να διακρίνει τα όρια ανάμεσα στο παιχνίδι και την ενόχληση. Γίνεται φορτικός και ενοχλητικός με ξεσπάσματα, φωνές και σπρωξίματα.

Τον ενοχλούν ιδιαίτερα τα πειράγματα (λεκτικά και σωματικά) όπου η ανοχή του είναι ελάχιστη.

Στην επικοινωνία και την κατανόηση υπάρχει ή πρόσθετη δυσκολία του νηπιαγωγείου με παιδιά δίγλωσσα (μέτρια κατανόηση της ελληνικής γλώσσας) καθώς και κάποια με επιθετική συμπεριφορά.

Διάστημα παρέμβασης

Μάρτιος 2016-Ιούνιος 2016

3 μήνες, 5 φορές την εβδομάδα

50min κατά τη διάρκεια του προγράμματος του νηπιαγωγείου, παράλληλα σε ξεχωριστό χώρο-αίθουσα . εναλλασσόμενες μικρές ομάδες (4-6) παιδιών με κύριο μέλος το Δ.

Στόχοι παρέμβασης

Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και ειδικότερα:

1. Ο Δ. να αναπτύξει εγγύτητα ώστε να στέκεται σε σωστή απόσταση από τους άλλους, να ανέχεται το άγγιγμα από ενήλικες και άλλα παιδιά χωρίς να εκδηλώνει άγχος.
2. Να βελτιωθεί η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση ώστε να ανταποκρίνεται σε ομαδικές δραστηριότητες και παιχνίδια. Να εξελιχθεί η παράλληλη δραστηριότητα με επίγνωση της παρουσίας και συμμετοχής των άλλων παιδιών μέσα από την κατανόησης και εφαρμογή κανόνων.

3. Να αναπτυχθούν κινητικές δραστηριότητες μέσα από παιχνίδια για εκτόνωση, ένταξη και αποδοχή από την ομάδα των παιδιών. Να εξασκηθεί η εναλλαγή σειράς καθώς και η αμοιβαιότητα και το μοίρασμα.

4. Να βελτιωθεί η κοινωνικά ανταπόκριση καθώς και η αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων όπως λύπη, χαρά, θυμός, φόβος.

Δραστηριότητες

Οι δραστηριότητες καθημερινά γίνονταν την ίδια ώρα και με την ίδια δομή με μικρές αλλαγές σε επιλογές παιχνιδιών με βάση τι επέλεγε κάποιο από τα παιδιά (κάθε φορά διαφορετικό παιδί).

1. Τρενάκι για τη μετακίνηση στην αίθουσα που ήταν σε κοντινή απόσταση. Το ένα παιδί πίσω από το άλλο σε σύνδεση-επαφή όπως και εναλλαγές επαφής σώματος (ώμος, παλάμη, αγκώνας κ.λπ.) με τρόπο ώστε να μην χαλάσει το τρενάκι και αλλαγή καθημερινά της σειράς του.

2. Τακτοποίηση και καθορισμός δραστηριοτήτων. Καθόμαστε σε καρεκλάκια γύρω από το γραφείο και λέμε τη σειρά των δραστηριοτήτων.

3. Χαιρετιόμαστε με διαφορετικούς τρόπους όπως βλεμματική ακολουθία, δείκτες ρολογιού, γράφοντας το πρώτο γράμμα του ονόματός μας στον αέρα, στην πλάτη του διπλανού μας ή στο θρανίο, λέγοντας δυνατά το όνομά μας «Με λένε.....καλημέρα». Στη συνέχεια όλοι μαζί καλημερίζουμε ονομάζοντας.

4. Ζωγραφική σχεδίων τύπου “stencil” στα χέρια των παιδιών σε σχήματα και χρώματα επιλογής τους. Τα παιδιά ήταν ιδιαίτερα ενθουσιασμένα εκτός του Δ. Κρατώντας τα “stencil” για να γίνει το σχέδιο ήταν μια καλή ευκαιρία να βοηθήσει καθώς και να επιλέξει χρώμα για κάποιο συμμαθητή-τρια.

5. Κατασκευές σε πάζλ ή επιτραπέζια ή ενσφηνώματα σε συνεργατικό παιχνίδι όπου όλοι τοποθετούν ένα κομμάτι και περιμένουν τη σειρά μέχρι να ολοκληρωθεί το παιχνίδι ή σε 2 ομάδες 2-3 παιδιών σε παράλληλη δραστηριότητα.

6. Ομαδική ζωγραφική με συγκεκριμένο θέμα π.χ. «σπίτι στην εξοχή» ή «τα ζώα του δάσους» όπου κάθε παιδί θα έκανε με τη σειρά του ένα σχέδιο, συμπληρώνοντας ένα κομμάτι.

7. Κάρτες συναισθημάτων, εκφράσεις προσώπου. Συζήτηση για το αν αναγνωρίζουν το συναίσθημα στην κάρτα, αν έχουν αισθανθεί παρόμοια και πως έχουν αντιδράσει. Ενισχύουμε την κατάλληλη αντίδραση και συζητάμε για τις αντιδράσεις που είναι αποδεκτές σε αρνητικά συναισθήματα (θυμό).

8. Παιδικά ομαδικά παιχνίδια που τους αρέσουν ιδιαίτερα καθώς τα πιο πολλά τα γνωρίζουν. Βασικές προϋποθέσεις είναι απλοί, βασικοί κανόνες ώστε να συμμετέχουν όλοι και αυστηρή χρήση τους ώστε να γίνονται κατανοητά τα όρια (μήλα, σχοινάκι).

9. Επιβράβευση καλής συμπεριφοράς με αυτοκόλλητα και φούσκες από σαπούνι.

10. Τεράστια αγκαλιά όπου κλείνουν οι δραστηριότητες με μεγάλη σφιχτή αγκαλιά όλοι μαζί.

11. Επιστροφή σε τρενάκι με την ίδια σειρά.

Αποτελέσματα-συμπεράσματα

Η προσχολική ηλικία είναι από τις πλέον κρίσιμες περιόδους για την ψυχοσωματική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη ενός παιδιού.

Για ένα παιδί με αυτισμό όπου η κατάκτηση και η γενίκευση κοινωνικών δεξιοτήτων δεν είναι εύκολη χρειάζεται ο εκπαιδευτικός να καθορίσει συγκεκριμένους στόχους οι οποίοι να δουλεuten σε ένα δομημένο πλαίσιο.

Στον Δ. χρησιμοποιήθηκε αυστηρά δομημένο πλαίσιο με δραστηριότητες ομαδικές στον ίδιο χώρο και με συγκεκριμένη σειρά δραστηριοτήτων την ίδια ώρα καθημερινά. Η συμμετοχή ήταν συνήθως ενθουσιώδης και ζητούσε τις αγαπημένες του δραστηριότητες τις οποίες περίμενε ανυπόμονα (σκοινάκι, μπάλα-μήλα, πάζλ, φούσκες).

- Η μικρή ομάδα παιδιών όπου υπήρχε αμεσότητα και έλεγχος βοήθησε την διαδικασία παρέμβασης ιδιαίτερα. Γεγονότα κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων που ήταν χαρακτηριστικές στερεοτυπίες του Δ. (όπως το φτερούγισμα και οι μικρές αναπηδήσεις) έδωσαν την ευκαιρία (incidental teaching) να συζητηθούν θέματα διαφορετικότητας και αποδοχής της. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας είναι ιδιαίτερα άμεσα έτσι στην ερώτηση συμμαθήτριάς του Δ. «Γιατί κουνάς έτσι τα χέρια σου και πηδάς;» η απάντηση «Γιατί χαίρεται πολύ» έδωσε την ευκαιρία να προχωρήσει η συζήτηση σε όλη την ομάδα με ερωτήσεις όπως: «Για να δούμε τι κάνουμε όταν χαιρόμαστε;»

- Κατά τον ίδιο τρόπο ο θυμός και η επιθετικότητα του Δ. εκφράστηκε με λόγια και συναισθήματα: «Θύμωσες; Αισθάνεσαι αδικημένος γιατί σου πήρε κάποιος την σειρά;»

- Η σταθερότητα στην τήρηση των κανόνων βοήθησε τον Δ. να δέχεται την ήττα πιο εύκολα γιατί καταλάβαινε ότι ήταν ίδια η αντιμετώπιση (δίκαιη) για όλους.

- Η δυσκολία στο να ανταποκριθεί σε δραστηριότητες όπως δύσκολα πάζλ ή στα σχέδια με μαρκαδόρο και χρώματα ξεπεράστηκε αρκετά.

Η κοινή συμμετοχή σε συνεργατικά παιχνίδια βοήθησε τον Δ. μέσα από τη διαδικασία μίμησης αλλά και της βοήθειας από την ομάδα.

Μέσα από την παρέμβαση ο Δ. ήταν πιο εύκολο να παραμείνει στην τάξη του καθιστός, να περιμένει την σειρά του και να συνεργαστεί με τους συμμαθητές του. Με βάση και τις διαπιστώσεις της νηπιαγωγού έκανε για πρώτη φορά εργασία με μαρκαδόρους σε χαρτί (ζωγραφική σε πλαίσιο).

Σε παιδιά με δυσκολίες όπως ο Δ. η κάθε στιγμή πρέπει να αποτελεί ευκαιρία για ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων (Α.Π.Σ.). Η ενεργητική εμπλοκή του μαθητή σε καθημερινές φυσικές κοινωνικές καταστάσεις προωθεί την κοινωνική αλληλεπίδραση. Το νηπιαγωγείο συνεκπαίδευσης σε συνεργασία με την οικογένεια και τα μέλη της σχολικής κοινότητας πρέπει να συμβάλλει στη διατήρηση και γενίκευση της αποκτηθείσας συμπεριφοράς επειδή τα παιδιά με αυτισμό δυσκολεύονται να συμπεριφερθούν όπως έμαθαν στο νηπιαγωγείο σε άλλους χώρους.

Βιβλιογραφία

1. «Ψυχικές διαταραχές και μαθησιακές δυσκολίες παιδιών και εφήβων», Γιάννης Παπαδάτος, Gutenberg.
2. «Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς», Επιμέλεια Ε. Τάφα, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
3. Bruder M.B. and Broun M. (1995), A Companion of two types of early intervention environments serving toddler age children with disabilities. *Infant, Toolder Intervention* 5, 3, 207-217.
4. Bruder M.B., Early intervention. In J.W Wood and A.M. hassari (Eds), *Exceptional children*, Forth Worth, T.X.: Harcourt Brace and Company.
5. Κυπριωτάκης Α. (1995), Τα αυτιστικά παιδιά και η αγωγή τους, Ηράκλειο, Έκδοση του συγγραφέα.
6. Vincent L.J. (1995), Preschool curriculum and instruction. In MA. Falvey (E.d.), *Inclusive and Heterogeneous Schooling: Assessment. Curriculum and Instuction*. Balitmore: Paul Brookes.
7. Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Ειδικής Αγωγής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. /apps-depps-autismos./deppsapsNipiagogiou.